

UDK:81.103_06

Bahodir ABSAMADOV,
Turon universiteti G'arb tillari kafedrası o'qituvchisi
E-mail: absamadov7777@gmail.com

Turon universiteti dotsenti, f.f.d D.Xalilova taqrizi asosida

RETURNING TO REALITY: THE CLASH OF ROMANTIC ILLUSIONS AND MODERN CONSCIOUSNESS IN THE COMEDIES ARMS AND THE MAN AND THE IRON WOMAN

Annotation

This article presents a comparative analysis of George Bernard Shaw's *Arms and the Man* and Sharof Boshbekov's *The Iron Woman*, focusing on the clash between romantic idealism and modern consciousness. The research problem is framed around the ways in which romantic idealizations are satirically deconstructed in literature and resolved through artistic realism, viewed as a pressing aesthetic and social issue. The study applies comparative-analytical, contextual, and semiotic methods to examine characters, plot conflicts, and mechanisms of humor in both works. The article reveals how romantic stereotypes are exposed through satire and challenged by realism. Both authors use humor to juxtapose real life and modern thinking against idealistic notions. The theoretical and practical relevance of the study lies in its implications for literary education.

Key words: romantic illusions, modern consciousness, comparative literature, realism, dramatic conflict, satire and comedy, humanism, the genre of comedy.

ВОЗВРАЩЕНИЕ К РЕАЛЬНОСТИ: СТОЛКНОВЕНИЕ РОМАНТИЧЕСКИХ ИЛЛЮЗИЙ И СОВРЕМЕННОГО СОЗНАНИЯ В КОМЕДИЯХ “ОРУЖИЕ И ЧЕЛОВЕК” И “ЖЕЛЕЗНАЯ ЖЕНЩИНА”

Аннотация

В данной статье представлен сравнительный анализ комедий Джорджа Бернарда Шоу «Оружие и человек» и Шарофа Бощбекова «Железная женщина» с точки зрения столкновения романтических иллюзий и современного сознания. Исследование направлено на выявление того, какими сатирическими средствами в литературе обнажаются романтические стереотипы и какие художественные решения предлагаются посредством реализма. На основе сравнительно-аналитического, контекстуального и семиотического подходов рассматриваются образы, сюжетные конфликты и механизмы комического. Авторы противопоставляют идеалистическим представлениям реальность и современное мышление, подчёркивая значимость смеха как художественного приёма. Работа имеет как теоретическую, так и практическую ценность для литературного образования.

Ключевые слова: романтические иллюзии, современное сознание, сравнительное литературоведение, реализм, драматический конфликт, сатира и комедия, гуманизм, жанр комедии.

REAL HAYOTGA QAYTISH: “QUROL VA INSON” VA “TEMIR XOTIN” KOMEDIYALARIDA ROMANTIK ILLUZIYALAR VA ZAMONAVIY ONG TO‘QNASHUVI

Annotatsiya

Mazkur maqola Jorj Bernard Shouning “Qurol va inson” hamda Sharof Boshbekovning “Temir xotin” komediyalarini romantik illuziyalar va zamonaviy ong to‘qnashuvi nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqot muammosi romantik illuziyalarning adabiyotda qanday satirik vositalar bilan fosh etilishi va realizm orqali qanday badiiy yechim topishi dolzarb estetik va ijtimoiy masala sifatida ko‘riladi. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, kontekstual va semiotik metodlar asosida obrazlar, syujet ziddiyatlari va kulgi mexanizmlari o‘rganilgan. Maqola romantik stereotiplarning satirik fosh etilishi va realizm orqali badiiy yechim topishini ochib beradi. Mualliflar kulgi orqali real hayot va zamonaviy tafakkurni idealistik tushunchalarga qarshi qo‘yadi. Ishning nazariy va amaliy ahamiyati adabiy ta’limga bog‘lanadi.

Kalit so‘zlar: romantik illuziyalar, zamonaviy ong, qiyosiy adabiyotshunoslik, realizm, dramatik ziddiyat, kulgi va satura, insoniylik, komediya janri.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti xalqaro miqyosda o‘rganish va targ‘ib qilish, uni bugungi Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, o‘zbek adabiyotini global adabiy jarayonlar bilan uzviy bog‘liq holda tahlil

etish va zarur ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish dolzarb estetik va madaniy vazifalardan biridir [1].

Zamonaviy davrda inson ongining yuksalishi, axborot oqimining kuchayishi va global tafakkurning shakllanishi romantik idealizatsiyalangan qarashlarni tobora zaiflashtirmoqda. Ilgari insoniyat ongida barqaror o'rnashib qolgan urushni ulug'lash, qahramonlikni ideallashtirish, sevgi va gender rollarini andozalash kabi romantik illuziyalar bugungi kunda tanqidiy qarashlar ostida o'z mohiyatini yo'qotmoqda.

Adabiyot, xususan komediya janri, bu jarayonda alohida o'rin egallaydi. Komediya romantik illuziyalarni kulgi, kinoya, grotesk orqali fosh etadi va real ongni o'quvchiga taqdim etadi. Bu jihatdan u nafaqat estetik, balki ijtimoiy va didaktik vazifani ham bajaradi. Ushbu maqola ikki komediya asarlarining qiyosiy tahliliga asoslanadi. Unda Jorj Bernard Shouning ingliz jamiyatida urush va qahramonlik romantikasini tanqid qilgan mashhur asari – “Qurol va inson” [2] hamda Sharof Boshbekovning texnologiyalashgan zamon va gender stereotiplariga satirik munosabat bildirgan jiddiy komediyasi – “Temir xotin” [3] o'rganiladi. Maqolaning asosiy maqsadi – romantik idealizatsiyalangan qarashlarning zamonaviy ong tomonidan qanday inkor qilinishini aniqlash, shuningdek, bu jarayonning komediya janrida qanday badiiy vositalar orqali amalga oshirilganini ko'rsatishdir. Shuningdek, romantik illuziyalar va realistik ongning to'qnashuvi orqali jamiyatdagi qadriyatlar o'zgarishining badiiy ifodasi tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqot ilmiy ahamiyatida komediya janrining romantik illuziyalarni tanqid qilishdagi fenomenologik rolini aniqlaydi. Ilmiy adabiyotda Jorj Bernard Shou ijodidagi idealizm-realizm ziddiyatlari ko'plab tahlil qilingan [4]. Biroq o'zbek komediyalari, xususan Sharof Boshbekov asarlarida bu fenomenologiya yetarlicha o'rganilmagan. Tadqiqotning nazariy yangiligi – G'arb va Sharq dramatik an'analarda romantik illuziyalar realistik ong bilan qanday to'qnashishi o'rganiladi va bu jahon adabiyoti kontekstiga olib chiqiladi. Amaliy jihatdan esa natijalari adabiyotshunoslik, teatrologiya, madaniyatshunoslik, shuningdek, ta'lim tizimidagi zamonaviy adabiy jarayonlarni o'rganishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarda o'quvchilar va talabalarda tanqidiy tafakkur, estetik did va realistik dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Romantik illuziyalarni komedik tilda tanqid qilish masalasi jahon adabiyotshunosligida keng ko'lamda o'rganilgan bo'lsa-da, mazkur tadqiqotda tahlil etilayotgan ikki asar – Jorj Bernard Shouning “Arms and the Man” hamda Sharof Boshbekovning “Temir xotin” komediyalari qiyosiy yondashuv asosida, aynan romantik illuziyalar va realistik ong to'qnashuvi nuqtai nazaridan tizimli o'rganilmagan. Shu bois mazkur maqola bu bo'shliqni to'ldirishga, Sharq va G'arb dramaturgiyasidagi komedik tanqid mexanizmlarini qiyosiy tahlil qilishga intiladi.

Jorj Bernard Shou ijodi, xususan “Qurol va inson” komediyasi haqida ko'plab fundamental tadqiqotlar mavjud. Shahzad Ahmad Siddiqi va Syed Asad Raza

o'z ishlarida Shouning realistik paradigmaga o'tkazilgan yondashuvini batafsil tahlil qilgan [4]. Shuningdek, Parul Yadav “Qurol va inson” asarining asosiy maqsadini “romantik stereotiplar xatarini anglashga undovchi ogohlantiruvchi dramatik vosita” sifatida talqin qilib, shunday deydi: “Shou an'anaviy qahramon askarlar obrazini tanqid ostiga oladi; ularni idealizatsiyalangan, hayot haqiqatidan yiroq timsollar sifatida ko'rsatadi. Shundan kelib chiqib, dramaturgning asosiy vazifasi – bunday romantik illuziyalar haqida jamiyatni ogohlantirishdan iborat bo'ladi”.

“Shaw condemns stereotyped heroic soldiers ... thus, the purpose of a dramatist is to warn the people against such romantic illusions” [5].

Bu tadqiqotlar Shouning realizmga asoslangan dramatik paradigmasini ochib beradi, biroq uni Sharq dramaturgiyasi, ayniqsa o'zbek adabiyotidagi zamonaviy komediya bilan qiyoslovchi yondashuvlar deyarli mavjud emas.

Sharof Boshbekovning “Temir xotin” komediyasi haqida ayrim umumiy tadqiqotlar mavjud. Zhiyenbayev va Jumabayeva o'z maqolasida muallif Boshbekov dramaturgiyasini zamonaviylik va milliylik mezonlari orqali tahlil qiladi. Unga ko'ra, “Temir xotin” asari o'zbek qishlog'iga texnologik yangilik kirib kelgani fonida insoniylik va sun'iylik o'rtasidagi tafovutni ochib beradi [6]. Biroq mazkur maqolada romantik idealizatsiya tushunchasi yoki uning realistik ong bilan ziddiyati chuqur tahlil qilinmaydi. Shuningdek, D. Quronovning asar janrining “jiddiy komediya” deyilishiga izoh berarkan, muallifning asosiy maqsadi tomoshabinni faqat kuldirish emasligini, balki kulgi vositasida dolzarb masalalarga e'tibor qaratishdan iboratligini takidlaydi [7]. Umarovning fikricha, Boshbekov asarida qishloq ayolining og'riqli va mashaqqatlarga to'la hayoti yumor va satirik voqealar masalan, Alomat ismli temir robotning taqdiri orqali tasvirlanganini takidlaydi [8].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, diskursiv va semiotik tahlil metodlari qo'llanildi. Tadqiqot obyekti bo'lgan ikki asar – Jorj Bernard Shouning “Qurol va inson” hamda Sharof Boshbekovning “Temir xotin” komediyalari – turli tarixiy, madaniy va estetik kontekstlarda yaratilganiga qaramay, romantik illuziyalar va realistik ongning dramatik to'qnashuvi asosida birlashtirilgan umumiy mavzuga ega. Shu bois tadqiqotda ko'p qirrali metodologik yondashuv qo'llanildi.

Tadqiqotda asosiy metod sifatida qiyosiy-tahliliy yondashuv tanlandi. Bu yondashuv orqali G'arb va Sharq dramaturgiyasida romantik idealizmning inqirozi va realistik tafakkurning ustuvorligi obrazlar, syujet voqealari, va estetik vositalar darajasida qiyosiy ravishda tahlil qilindi. Asarlar yaratilgan tarixiy va ijtimoiy kontekst ularning mazmunini to'g'ri anglashda muhim omil sifatida qaraldi. Shouning “Qurol va inson” asari XIX asr oxiridagi viktorian Angliya fonida – urushni ideallashtirishga qarshi chiqish sifatida qaraladi. Boshbekovning “Temir xotin” asari esa esa XX asr oxiri sotsialistik tuzumning texnologik yuksalish davrida,

odam va mashina o'rtasidagi insoniylikni izlash harakati sifatida talqin qilindi. Kontekstual tahlil mualliflar qanday ijtimoiy illatlarni tanqid qilayotganini aniqlashga yordam berdi. Asarlardagi personajlar nutqi, dialoglar, dramatik ziddiyatlar diskursiv tahlil vositasida o'rganildi. Bu yondashuv orqali matndagi ideologik pozitsiyalar, qahramonlarning dunyoqarashi, va ularning o'zaro aloqalaridagi kuch munosabatlari ochib berildi. Masalan, "Qurol va inson"da Bluntschli harbiy romantikani "shokolad" bilan almashtiradi. "Temir xotin"da esa Qumri va Alomat obrazlarining parallel tarzda berilishi asarning asosiy g'oyasini ochib berishda muhim semantik yukni o'z zimmasiga oladi [7]. Asarlarda ishlatilgan obrazlar va ramzlar (urush libosi, shokolad, temir ayol, robot, paxta terish mashinasi) semiotik yondashuv orqali tahlil qilindi. Belgilar orqali mualliflarning romantik illuziyalarga munosabati ochib berildi. Jumladan, Bluntschlining shokoladli ofitserligi yoki "temir xotin" metaforasi idealizatsiyalangan qadriyatlarini masxara qilish uchun ishlatiladi. Christian Pentzold fikricha, kulgi – bu faqat estetik vosita emas, balki ijtimoiy ongni uyg'otuvchi semantik vositadir [9]. Bu tamoyil Shou va Boshbekov asarlarida yaqqol ko'rinadi.

Tahlil va natijalar. Romantik illuziyalar – bu hayotni ideallashtirish, haqiqatni estetik pardalar ostida tasvirlash orqali vujudga keladigan sun'iy, ko'p hollarda haqiqatga zid bo'lgan qarashlar tizimidir. Har ikki muallif – Shou va Boshbekov – ushbu illuziyalarni tanqid qilish orqali o'z davrining muhim ijtimoiy stereotiplarini fosh qilgan.

Shouning "Qurol va inson" komediyasida romantik illuziyalar asosan urush, qahramonlik va sevgi mavzulari atrofida shakllanadi. Asarda Raina va Sergius obrazlari orqali muallif urushni go'zallashtirish, ofitserlarni ideallashtirish va muhabbatni teatrta aylantirish kabi tushunchalarni masxara qiladi [10]. Raina o'z ofitser sevgilisi Sergiusni "oltin yurakli qahramon" deb biladi, biroq bu obrazni Bluntschli kabi realistlik va soddadil ofitser osongina yemiradi. Sergius o'zini "romantik" pozitsiyada ko'rsatishga harakat qilsada, sahnadagi ko'p holatlardan ayon bo'ladiki, u o'z harbiy qobiliyatiga emas, tashqi bezak va gapga tayangan qahramon sifatida tanqidga uchraydi. Shou bu obraz orqali qahramonlikning tashqi andozasi ortida turgan bo'shlikni ochib beradi [11]. Raina esa oxir-oqibat Bluntschli obrazida haqiqiy "inson"ni topadi. Shuningdek, Raina va Sergius munosabatlari "ideal sevgi"ning sahna dramatisatsiyasi sifatida ko'rsatiladi. Shou bu orqali romantik sevgining ko'p hollarda teatrlashtirilgan yolg'on konstruksiya ekanini isbotlaydi.

Sharof Boshbekovning "Temir xotin" komediyasida romantik illuziya boshqa yo'nalishda – zamonaviylik va texnologiya orqali ideallashtirilgan "ayol" obrazida namoyon bo'ladi. Asarda paxta terish uchun yaratilgan robot – Alomat – mukammal mexanik, itoatkor, betashvish va charchamaydigan "ayol" sifatida ko'rsatiladi. Alomat orzu qilingan ideal deb qabul qiladi, ayniqsa erkak qahramon Qo'chqor nazarida u mukammallik timsolidir. Ammo bu illuziya o'zining

insoniylikdan holi, sun'iy va hissiz mohiyatini asta-sekin namoyon qiladi. Shu tarzda, har ikki asarda romantik illuziyalar – isterik qahramonlik, ideallashtirilgan sevgi, yoki "temir ayol" tushunchasi – shubha ostiga olinadi va realistlik tafakkur orqali yemiriladi.

Shouning "Qurol va inson" komediyasida real ong timsoli sifatida kapitan Bluntschli obrazini ko'rish mumkin. Urushda o'zining pistolet emas, shokolad olib yurgani uning realizmga asoslangan dunyoqarashidan dalolat beradi. "I've no ammunition. What use are cartridges in battle? I always carry chocolate instead ... And I hadn't even a revolver cartridge – nothing but chocolate" [2]. Bluntschlining bu iborasi – romantik urush falsafasini oddiy ehtiyojga tushirib yuborish orqali ideallarni yerga uradi. U urushni sahnadagi dramatik shon-shuhrat emas, balki tirik qolish uchun kurash deb biladi. Bu haqiqat Raina uchun dastlab g'alati tuyuladi, lekin aynan Bluntschlining ochiqqligi, soddaligi va samimiyligi uning ideal tasavvurini o'zgartiradi. Shou shu orqali o'quvchini va tomoshabinni insoniylikni afzal ko'rishga chorlaydi.

Raina yosh, romantikka to'la qiz, Sergiusga muhabbat bilan bog'langan, urushni haqiqiy jasorat deb biladi: "It proves that all our ideas were real after all." (Bu, aslida, barcha g'oyalarimiz haqiqatga mos kelganini isbotlaydi.) [2, Act 1] Ammo, Bluntschlining ironiyali mulohazalari orqali Raina romantik ruhdan real pozitsiyaga siljiydi: "You never saw a cavalry charge, did you?" (Siz hech qachon otliq askarlarning hujumini ko'rmagansiz, to'g'rimi?) [2, Act 1] Bu savol orqali u Raina sevgan urush tasavvurining real emas, balki stereotip, fantaziya ekanini ko'rsatadi va Raina o'z romantik fantaziyasidan qaytadi. Raina va Bluntschli o'rtasidagi so'nggi sahnadagi kelishuv – romantik tushuncha emas, balki ongli tanlov asosida amalga oshadi. Raina endilikda "tashqi qahramonlik" emas, "ichki fazilat"ni tanlaydi.

Sharof Boshbekovning "Temir xotin" komediyasi zamonaviy texnologik jamiyatda yuzaga kelgan sun'iy ideallar va insoniy qadriyatlar o'rtasidagi to'qnashuvni komedik va satirik vositalar orqali ochib beradi. Asarda insoniy fazilatlar texnik mukammallik, funksionallik va ijtimoiy buyruqlarga bo'ysunish bilan qiyoslanadi. Qumri obrazi bu to'qnashuvda o'zining oddiy, hissiy, ba'zan ziddiyatli, ammo samimiy va erkin tabiati bilan texnogen mukammallik timsoli – Alomat robotidan farqlanadi. Alomat ijtimoiy buyruqlarni shartsiz bajaruvchi, hissiz, insoniy "zaiflik"dan xoli robot bo'lib, zamonaviy texnokratiyaning estetik idealiga aylantirilgan. Shu jihat bilan u Qo'chqorning "orzu qilgan ayoli"ga aylansa-da, asar davomida bu orzu illyuziya ekani fosh etiladi [12].

Boshbekov – grotesk va absurd elementlar orqali, ideal ayol kontseptsiyasini yo'q qiladi. Masalan: "U faqat ishlaydi! Ishlayveradi, ishlayveradi!" [3] Olimjonning maqtovida ham, bu takroriylik orqali san'atij absurd hosil bo'ladi. Qo'chqor obrazining "Biz ham ishlayveramiz..." [3] – degan so'zlari bu maqom o'sha jamiyatdan yiroq emasligini namoyish etadi. Muallif jamiyatda mavjud "ideal ayol" haqidagi tasavvurlarni rad

etadi. Natijada Qo'chqorning o'zi ham mexanik mukammallik insoniy iliqlik va sadoqatni bosa olmasligini tushunadi. Asar so'ngida Qo'chqor obrazining o'zgarishi romantik illuziyaning fosh bo'lishini ifodalaydi.

Shahzad Ahmad Siddiqui va Syed Asad Raza Shouning ushbu pyesasini "anti-romantik komediya" deb atab, uning urush va sevgi haqidagi idealist stereotiplarni sistematik ravishda ochib berganini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, Bluntschli realizmni qahramonlikdan ustun qo'ygan obraz sifatida namoyon bo'ladi [4]. Churamoni Kandel "Anti-romance in Arms and the Man" maqolasida Shou urush va romantik sevgini idealizatsiyadan holi voqelik sifatida talqin qilishni sinovdan o'tkazganini qayd etadi [13]. O'z navbatida Boshbekov "ideal ayol" idealizmni tanqidiy ochib beradi va realistik ongga yo'l ochadi. Alomatning hissizligi va ma'nosiz "mukammal" xatti-harakatlari orqali komediyada insoniy iztirob va hissiy fazilatlarining qadrlanishi yorqin tasvirlanadi.

Xulosa va takliflar. Jorj Bernard Shouning "Qurol va inson" hamda Sharof Boshbekovning "Temir xotin" komediyalari romantik illuziyalarni tanqid qilishda turli uslub va kontekstlarda bo'lishiga qaramay, bir-biriga yaqin badiiy strategiyani – kulgining ijtimoiy ongni uyg'otishdagi kuchini qo'llaydi. Har ikki asarda mualliflar shunchaki kulgi uyg'otish emas, balki jamiyatda chuqur ildiz otgan idealizatsiya va stereotiplarni tanqidiy ruh ostiga qo'yishni maqsad

qilganlar. Shou Bluntschli obrazida urush romantikasini fosh etgan bo'lsa, Boshbekov Alomat orqali texnologiyaviy mukammallik illuziyyasini masxara qilgan [14]. Har ikki holatda ham kulgi – bu yuzaki emas, konseptual tanqid vositasi bo'lib, yolg'on illuziyalarni yemiradi va realistik qarashlarni ilgari suradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, romantik idealizatsiyalangan qarashlar (urushda qahramonlik, sevgi ilohiyligi, ideal ayolning mexanik mukammalligi) o'z vaqtida jamiyatda estetik yoki siyosiy vosita sifatida xizmat qilgan bo'lsa-da, bugungi zamonaviy ong bu g'oyalarning sun'iyiligi va xavfliligini fosh etishga qodir. Eng muhim xulosa shuki: adabiyot ijtimoiy ongni uyg'otuvchi kuchga ega. Komediya esa shu kuchning eng nafis va ayni damda keskin vositalaridan biridir. Kulgi orqali mualliflar o'z davrining, balki bugungi zamonimizning ham eng nozik illatlarini ochib beradi va tomoshabinni faqat kuldiribgina qolmay, fikrlashga, o'zgarishga undaydi.

Shou va Boshbekov komediyalarining romantik illuziyalarni fosh etishdagi dramatik va satirik imkoniyatlari adabiyotshunoslikda kengroq tadqiq etilishi lozim. Qiyosiy adabiy tahlil orqali realizm va zamonaviy ongning ustuvorligini namoyon qiluvchi bunday asarlar, ayniqsa, adabiy ta'limda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda samarali vosita bo'la oladi. Shuningdek, dramaturgiyada idealizatsiyalangan stereotiplarni yo'q qilishga xizmat qiluvchi gender, ijtimoiy ong va texnologik tasvirlar bo'yicha tahlillar kengaytirilishi zarur.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Address to the participants of the international conference "Actual issues of studying and promoting Uzbek classical and modern literature abroad". Official website of the President of the Republic of Uzbekistan. 2018. URL: <https://president.uz/en/lists/view/1926>
2. Shaw G.B. Arms and the Man. – London: Penguin Classics, 2000. – 80 p.
3. Boshbekov Sh. Temir xotin. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987. – 65 b.
4. Siddiqui S.A., Raza S.A. Realism in Arms and the Man: A Comparative Study – Realism and Idealism // International Journal of Humanities and Social Science. – 2012. – Vol. 2, No. 4. – P. 43–47.
5. https://www.ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_12_Special_Issue_June_2012/7.pdf
6. Yadav P. Deconstructing Romantic Idealism: A Critical Analysis of War in George Bernard Shaw's Arms and the Man // Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR). – 2025. – Vol. 12, No. 3. – P. 644–648.
7. Zhiyenbayev Y., Jumabayeva Sh. Literary Analysis of Sharof Boshbekov's Comedy "The Iron Woman". – 2021. – Turkology. №3 (107). – B. 44–56. 10.47526/turkology.v3i107.728.
8. Quronov, D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Noshir nashriyoti – 2019. – B. 336.
9. Umurov, H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. – 2004. – B. 266.
10. Pentzold, C. "Make truth laugh". The Novels of Umberto Eco in the Context of his Thought. In A. B. Duncan & A. Chamayou (Eds.), Le rire européen (1). – 2010. Presses universitaires de Perpignan. <https://doi.org/10.4000/books.pupvd.3224>
11. Almaarof, A. The Structure of "Arms and the Man" by G.B. Shaw: A Realist Play. – 2023. – 1-6 p.
12. AlRubaiy, A. R. M.; Ahmed, M. A. Patriotism in the themes of love & war in Bernard Shaw's Arms and the Man // Veda's Journal of English Language and Literature (JOELL). – 2017. – Vol. 4, No. 3. – P. 44–50.
13. Husanboyeva, Q., Niyozmetova, R. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Shafoat nur fayz nashriyoti. – 2020. B. 353.
14. Kandel, C. Anti-romance in Arms and the Man. Literary Studies. – 2025. 38(1), 29–37. <https://doi.org/10.3126/litstud.v38i1.75932>
15. Saeed, A.A.M. Idealism and Realism in Bernard Shaw's Arms and the Man. – 2022. p. 224-240.